

Etiska aspekter på forskares kontakter med media

LUNDS UNIVERSITETS ETIKRÅD | SKRIFTSERIE | NR 4 | 2020

Etiska aspekter på forskares kontakter med media

Lärosätena ska i enlighet med högskolelagen *samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet samt verka för att forskningsresultat tillkomna vid högskolan kommer till nytta* (HL 2 §). Vikten av att forskare kommunicerar sina resultat betonas även i många andra sammanhang. Forskare uppmanas att delta i debatter och diskussioner för att säkerställa att vetenskap rapporteras korrekt. Allt oftare framhålls också allmänhetens rätt att få ta del av forskningens resultat. För att leva upp till dessa krav spelar forskarnas kontakt med media en viktig roll.

I denna skrift diskuteras några av de utmaningar som uppstår i mötet mellan forskare och media samt vad man som forskare bör tänka igenom inför intervjuer, framträdanden etc. Här lyfts också ett antal frågor som gäller generellt för forskningskommunikation. I fokus är de situationer där forskaren interagerar med en journalist eller en redaktion, inte de fall där forskaren via t.ex. sociala medier på egen hand informerar om sin forskning eller deltar i debatt. Även om många av de överväganden som tas upp i denna skrift också är relevanta för forskares aktiviteter via sociala medier, så finns betydelsefulla skillnader. Etikrådet planerar därför en särskild skrift som behandlar etiska aspekter på forskningskommunikation via sociala medier.

Universiteten i Danmark har utarbetat sju vägledande principer för forskningskommunikation. Etikrådet ställer sig bakom dessa principer som riktmärken för universitetets eget arbete och som grund för dialog med media, politiker och allmänhet och vill bidra till att öka forskarnas kännedom om dessa.

SJU PRINCIPER FÖR GOD FORSKNINGSKOMMUNIKATION

1. Korrekthet.

När forskning kommuniceras, ska innehållet vara korrekt och ge mottagarna en korrekt förståelse av faktiska förhållanden både i resultat och i bakomliggande forskning.

2. Relevans.

Forskningskommunikation bör redovisa samtliga förhållanden som kan antas vara relevanta för mottagarnas förståelse av forskningens resultat. Relevant information om exempelvis resultatens betydelse, proportioner och generella kontext bidrar till att ge en fullständig beskrivning av forskningen, och vilken betydelse den har, och bör därför i största möjliga utsträckning inkluderas. Det bör också, så långt det är möjligt, hänvisas till bakomliggande forskningspublikationer, samt till annan forskning, om det är relevant.

3. Osäkerhet.

Forskningskommunikation bör tydliggöra vilka metoder och antaganden som forskningsresultat och -värderingar är baserade på, samt tillhörande aspekter av osäkerhet. Vetenskapliga resultat är alltid behäftade med varierande grad av osäkerhet beroende på exempelvis vilken metod, forskningsdesign, data, eller vilka teoretiska antaganden som använts m.m. Det bör klargöras vad sådana källor till osäkerheter innebär för forskningsresultaten eller för annat som kommuniceras.

4. Vetenskaplig status.

Forskningskommunikation bör redovisa den pågående forskningens förhållande till den aktuella vetenskapliga miljön. Har resultaten bred uppbackning i den vetenskapliga miljön, eller avviker forskningen från den allmänna uppfattningen inom området? Är det fråga om preliminära resultat eller är de publicerade i vetenskapliga kanaler, och vilket anseende har dessa kanaler?

5. Upphovsman.

Forskningskommunikation bör redovisa vem som är upphovsman till den kunskap som kommuniceras. Ofta kommuniceras kunskap som härstammar från andra delar av vetenskapssamhället, dvs. kunskap som forskaren inte själv har producerat. Det är en viktig del av forskningskommunikationen att återge kunskap till samhället, men upphovsmannen bör framgå vid forskningskommunikationen, på liknande sätt som den också gör i forskningen.

6. Perspektiv.

Forskare har både rätt och plikt att engagera sig i samhällsdebatten genom etiska, politiska eller vetenskapliga perspektiv. Det bör vara tydligt om ett perspektiv faller inom forskarens eget expertområde, är baserat på forskarens generella kunskap i ett bredare fält, eller om den exempelvis är baserat på kunskap eller en hållning forskaren har, men som inte grundar sig i forskarens forskningsområde.

7. Intressekonflikter.

Forskningskommunikation bör beskriva samtliga förhållanden som kan skapa intressekonflikter rörande forskningen eller den enskilde forskaren. Intressekonflikter kan exempelvis röra forskningsfinansiering, patentansökningar, arvoden, företagssamarbeten eller annan samverkan, personkopplingar m.m.

ATT KOMMUNICERA SIN FORSKNING

De sju principerna för forskningskommunikation riktar sig till forskare och kommunikationsmedarbetare och omfattar all publik forskningskommunikation i samtliga kanaler, såsom sociala medier, debattinlägg, pressmeddelanden och expertutlåtanden i medier.¹

Principerna är inte isolerade från andra forskningsetiska principer, utan ska snarare förstås som ett komplement eller förtydligande av vad som gäller vid kontakt med media. Förhållningssätten harmonierar med grundprinciperna i den europeiska kodexen för forskningens integritet – en kodex som tagits fram av All European Academies, ALLEA.² Dessa principer är tillförlitlighet, ärlighet, respekt och ansvar.

Allmänheten har stort förtroende för forskning och för forskare. Uttalanden från forskare, som ofta har ägnat årtal åt ett forskningsfält, tillmäts stor vikt och det bör man som forskare inte underskatta. Intervjuer, reportage och artiklar kan bidra till ökad förståelse, men kan också förvirra, oroa eller distrahera från viktiga frågor. En god forskningskommunikation bör därför föregås av ett antal överväganden.

Det är svårt att förutse vilken påverkan ens framträdande eller publikation kommer att få och det finns en gräns för hur stort inflytande man kan ha över vad som exakt publiceras. Det finns dock fallgropar man kan undvika. Här finns tips att få via

1. <https://dkuni.dk/analyser-og-notater/danske-universitetets-principper-for-god-forskningskommunikation/> (2020-08-06).

2. <https://www.allea.org>

medarbetarwebben.³ Till de mer uppenbara, men viktiga, hör att vara väl förberedd inför intervjuer, be om att få läsa citat eller artiklar innan publicering m.m.

Det finns även mer grundläggande forskningsetiska överväganden att ta i beaktande. Kärnan är att säkerställa att det som kommer fram i forskningen ger en så god bild som möjligt av det undersökta ämnet. Det är även viktigt att redovisa eventuella intressekonflikter samt varifrån forskningen härrör. Att undanhålla sådan information kan bidra till att underminera förtroendet för forskningen, även om forskningen är tillförlitlig och väl genomförd.

Vidare ska man vara tydlig med hur forskningen har gått till och vilka begränsningar som finns i tolkningen av resultaten. Vetenskapliga bevis, teori eller tolkning ska presenteras och granskas på ett ärligt och korrekt sätt. Forskare ska inte misstolka eller låta andra bli vilseleda i vetenskapliga frågor. Eftersom allmänheten [och journalister] inte kan förväntas vara insatta i hur ny kunskap etableras har forskaren, med sin expertkunskap och förståelse för vetenskapens villkor, ett stort ansvar för att undvika missförstånd.

Att som forskare röja uppgifter för media om forskningspersoner är, annat än i mycket sällsynta fall, ett oacceptabelt avsteg från forskningsetiska principen om respekt för integritet och kraven på konfidentialitet.

Givetvis har forskare, precis som alla andra statsanställda, yttrandefrihet och meddelarfrihet. Däremot kan man inte uttala sig i myndighetens namn hur som helst och myndigheten får bestämma vem som talar för myndigheten och hur detta sker. För att undvika missförstånd bör man därför göra tydligt i vilken roll man uttalar sig. Ur allmänhetens synvinkel kan det också vara bra att informera om huruvida man uttalar sig som privatperson eller i sin roll som forskare. Den som befinner sig i en överordnad position till någon som uttalat sig måste vara noga med att inte agera på ett sätt som kan uppfattas som en repressalie på grund av uttalandet. Det är den aktuella sakfrågan som ska stå i fokus för fortsatta diskussioner. Det står alla fritt att kritisera/debattera sin kollegas ståndpunkter i den aktuella sakfrågan och detta kan också bidra till att allmänheten får en mer komplett bild över rådande sakförhållanden.

Allmänhetens förtroende för forskning är inte något som ska tas för givet. Tvärtom

3. <https://www.medarbetarwebben.lu.se/stod-och-verktyg/kommunikation-och-grafisk-profil/press-och-nyheter/tips-vid-mediekontakter> (2020-05-09)

kan det sättas på prov varje gång forskare framträder – förtroendet kan förstärkas eller försvagas. Samtidigt som samverkan med det omgivande samhället är en viktig del av universitetens uppdrag bör varje forskare göra detta ansvarsfullt för att bevara allmänhetens höga förtroende för lärosätenas forskning. De sju principerna för forskningskommunikation är en bra vägledning.

MÖTET MED MEDIA

Kontakterna med media kan ta många uttryck och den kan påverkas av om initiativet togs av forskaren eller journalisten. Forskaren kan vilja berätta om sina forskningsresultat, delta i samhällsdebatten utifrån sitt expertområde eller bidra till kunskapsspridning.

Media vägleds bland annat av principen att allmänheten har rätt att få veta vad som händer i samhället. Allmänintresset i en viss fråga kan i detta perspektiv ibland anses motivera publicering, även av mycket känslig information. Dessutom är prioriteringar ofrånkomliga och av affärsmässiga skäl kan media välja att ge utrymme åt sådant som genererar stort intresse [många läsare, tittare, klick etc.] även om sakfrågan inte har stor samhällsbetydelse.

Tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen säkerställer ett starkt skydd för tryckfrihet och yttrandefrihet i Sverige. Media följer i allmänhet ett självpåtaget medieetiskt regelverk vars syfte är att behålla allmänhetens förtroende och skydda individer från [onödigt] lidande i samband med publicering.⁴ Hit hör exempelvis saklighet, att man ska respektera personlig integritet, vara varsam med namn och bild samt att olika sidor ska komma till tals.⁵ Stor vikt ska även läggas vid att nyheterna ska vara korrekta.

Skydd av personlig integritet samt vikten av att kunna lita på vad som rapporteras är två saker som förenar forskningsetiken och medieetiken. Bristande förståelse för varandras olikheter kan emellertid leda till problem. Tidsbrist och begränsat medialt utrymme kan göra att en journalist vill förenkla och förkorta på ett sätt som forskaren uppfattar som missvisande. Via rubriksättning etc. kan media välja formuleringar som väcker läsarens uppmärksamhet. Korrekta och nyansrika beskrivningar av kunskapsläget är sällan sensationella. Den enskilde forskaren bestämmer normalt varken

4. <https://medieombudsmannen.se/publicitetsregler/> (2020-08-05)

5. Journalister har i sin tur yrkesetiska regler som i hög grad syftar till att bevara oberoendet, respekt för privatliv och tillförlitlighet <https://www.sjf.se/yrkesfragor/yrkesetik/yrkesetiska-regler> (2020-08-05)

tempot eller formatet. Ofta ges kort tidsfrist för att granska sakfrågorna efter intervjun och de nyanser som forskaren vill föra fram kanske måste stå tillbaka på grund av formatet. Hastigheten skapar risk för felaktigheter och det korta formatet riskerar att bidra till en förenkling där viktiga nyanser får stå tillbaka. I kontakten med media kan olika verksamhetslogiker bidra till missförstånd och ibland till intressekonflikter mellan forskare och journalister. Som forskare bör man försöka tillgodose att de ovanstående etiska principerna, så långt det är möjligt, följs även när media ansvarar för slutprodukten. I de fall det finns stark evidens för ett vetenskapligt fynd kanske detta, enligt forskaren, grumlans av journalistens vilja att låta olika röster komma till tals. Stark vilja att presentera en intressant nyhet kan leda till missvisande information, från båda håll, och skapa oro eller orealistiska förväntningar hos mottagarna. Problematiken försvåras av att det idag finns förhållandevis få vetenskapsjournalister med god förståelse för vetenskapen och dess villkor.

Kontakten med media underlättas av att i förväg reflektera över både likheter och olikheter i verksamhetslogik och arbetsätt. Önskemål som inte överensstämmer med forskningsetiken bör inte tillmötesgå.

Lunds universitets etikråd

Rådet arbetar för att öka förståelsen för vikten av ett etiskt förhållnings-sätt i Lunds universitets verksamheter, stimulera till diskussion och debatt i etiska frågor samt främja kunskapsutveckling inom det etiska området. Etikrådet är rådgivande till rektor och rektors ledningsråd i etikfrågor.

Bo Ahrén
vicerektor, ordförande

Fredrik Andersson
dekan, Ekonomihögskolan

Ann-Katrin Bäcklund
föreståndare, Pufendorfinstitutet

Stefan Eriksson
rektorsråd, Uppsala universitet

Torun Forslid
rektorsråd, universitetsledningen

Mats Johansson
docent, Institutionen för kliniska vetenskaper

Sara Kalm
docent, Sociologiska institutionen

Jimmie Kristensson
vicedekan, Medicinska fakulteten

Anna Meeuwisse
professor, Socialhögskolan

Vilhelm Persson
professor, Juridiska fakulteten

Björn Petersson
docent, Filosofiska institutionen

Ingrid Svensson
universitetslektor, Avdelningen för medicinsk teknik

Brian Thorsbro
Lunds universitets studentkårer

Kontaktperson:
Magnus Gudmundsson, magnus.gudmundsson@rektor.lu.se

LUNDS
UNIVERSITET

www.etikradet.blogg.lu.se

LUNDS UNIVERSITET

Box 117
221 00 Lund
Tel 046-222 00 00
www.lu.se